

Kamila Naumowicz

Prawo pełnoletniego dziecka do utrzymania w praktyce sądów włoskich

Studia Prawnoustrojowe nr 16, 155-164

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kamila Naumowicz

Katedra Prawa Rzymskiego i Porównawczego

Wydział Prawa i Administracji UWM

Prawo pełnoletniego dziecka do utrzymania w praktyce sądów włoskich

Wstęp

Niezaprzeczalnie obowiązek rodziców utrzymania dziecka, obok obowiązku jego edukacji i wychowania, jest niezbędnym gwarantem prawidłowego rozwoju młodego człowieka. Nie podlega dyskusji fakt, iż dziecko jest zależne ekonomicznie od swoich rodziców, co też zostało dostrzeżone i uregulowane przez włoskiego ustawodawcę w instytucji środków utrzymania. Obowiązek ten nabiera szczególnej wagi w przypadku separacji lub rozwodu rodziców, gdy dobro dziecka często bywa zagrożone. W tej sytuacji ustawodawca przewidział rozwiązanie w formie zaliczki na utrzymanie dziecka, płaconej przez jednego z rodziców na rzecz tego, z którym dziecko faktycznie zamieszkuje. Pewne kontrowersje pojawiają się w przypadku dziecka pełnoletniego – o ile zależność ekonomiczna dzieci niepełnoletnich od rodziców nie budzi wątpliwości, o tyle w przypadku dzieci, które ukończyły 18 rok życia, pojawia się pytanie: w którym momencie obowiązek utrzymania ustaje? Jak wynika z orzecznictwa włoskiego sądu kasacyjnego, które zostanie omówione poniżej, odpowiedź na to pytanie nie jest jednoznaczna.

Obowiązek utrzymania dziecka we włoskim kodeksie cywilnym

Instytucja środków utrzymania w prawie włoskim wywodzi się z art. 147 włoskiego kodeksu cywilnego¹, który stanowi: „Małżeństwo nakłada na oboje małżonków obowiązek utrzymania, wychowania i edukacji potomstwa,

¹ Codice Civile. Regio Decreto z 16 marca 1942, n. 262. Na marginesie należy zaznaczyć, iż we włoskim systemie prawnym nie ma wyodrębnionego kodeksu rodzinnego, jak to ma miejsce w Polsce, a materia prawa rodzinnego jest regulowana kodeksem cywilnym.

biorąc pod uwagę możliwości, wrodzone zdolności i aspiracje dzieci”². Umieszczenie tego artykułu przez ustawodawcę w tytule VI „O małżeństwie” akapicie IV „O obowiązkach i prawach wynikających z małżeństwa” mogłoby sugerować, iż obowiązek ten dotyczy utrzymania wyłącznie dzieci zrodzonych w małżeństwie. Włoski kodeks cywilny wciąż bowiem rozróżnia pojęcie dziecka małżeńskiego (*figlio legittimo*) i pozamałżeńskiego (*figlio naturale*), co budzi liczne kontrowersje przedstawicieli doktryny³. Jednakże z późniejszych ustaw, a także orzecznictwa wynika, iż obowiązek rozciąga się także na dzieci pozamałżeńskie, dzieci rodziców rozwiedzionych lub w separacji na takich samych zasadach, na jakich prawo do utrzymania posiadają dzieci zrodzone w małżeństwie⁴. Przygotowywany jest też projekt ustawy, który przewiduje całkowite zniesienie rozróżnienia pomiędzy dziećmi naturalnymi (pozamałżeńskimi) a prawnymi (małżeńskimi) na gruncie włoskiego prawa cywilnego poprzez zastąpienie tych terminów jednolitym pojęciem „dziecko”⁵.

Dla celów niniejszego artykułu podział na dzieci małżeńskie i pozamałżeńskie nie ma większego znaczenia, istotne jest natomiast kształtowanie się obowiązku utrzymania dziecka z rozróżnieniem potomstwa pełnoletniego i niepełnoletniego.

Pojęcie niezależności ekonomicznej dziecka

Przesłanką warunkującą istnienie obowiązku utrzymania jest, obok pochodzenia dziecka od danych rodziców, brak niezależności ekonomicznej dziecka, którą należy traktować jako element konstytutywny samego prawa do utrzymania. Wyraźny podział w ocenie niezależności ekonomicznej rysuje się właśnie na gruncie ukończenia przez dziecko lub nie 18 roku życia. I tak, w przypadku żądania środków utrzymania przez dziecko niepełnoletnie brak niezależności ekonomicznej może być dorozumiany, zaś jeśli o przy-

² Wszystkie zamieszczone w niniejszej pracy fragmenty przepisów lub orzeczeń są tłumaczone przez autorkę.

³ Przewodniczący Stowarzyszenia Włoskich Adwokatów Rodziny (AMI) Gian Ettore Gassani uznaje (szczególnie z uwagi na użytą przez włoskiego ustawodawcę terminologię), iż podział taki nie może mieć miejsca w cywilizowanym społeczeństwie. Por. G.E. Gassani, Komunikat prasowy z 19.05.2009 r. [online] <http://www.ami-avvocati.it/comunicati_stampa/2009-05-19_coppie_di_fatto.pdf>, dostęp: 22.08.2011.

⁴ Por. wyrok Suprema Corte di Cassazione, sezione I civile, z 4 listopada 2010 r. (n. 22502), który precyzuje, iż w przypadku dzieci pozamałżeńskich na podstawie odesłania z art. 4 ustawy n. 54 z 2006 r. mają zastosowanie te same przepisy kodeksu cywilnego, które dotyczą dzieci pochodzących z małżeństwa.

⁵ Projekt ten o nazwie “Proposta di legge 2519 – Modifiche al codice civile in materia di riconoscimento e di successione ereditaria dei figli naturali” został 30 czerwca 2011 r. przyjęty przez włoski Sejm i jest obecnie dyskutowany w Senacie. Więcej na temat przygotowywanej reformy [online] <<http://www.senato.it/service/PDF/PDFServer/BGT/00603669.pdf>>, dostęp 23.08.2011.

znanie środków utrzymania ubiega się dziecko pełnoletnie, musi bezpośrednio podnieść w pozwie, w którym domaga się uznania prawa do utrzymania, iż pozostaje zależne ekonomicznie od rodziców. Na zainteresowanym orzeczeniem ustania obowiązku rodzicu spoczywa w takim przypadku ciężar udowodnienia, iż dziecko osiągnęło niezależność⁶. Z powyższego wynika, iż obowiązek utrzymania istnieje od momentu urodzenia się dziecka do uzyskania przez nie pełnoletności, ale trwa również po ukończeniu 18 roku życia, o ile dziecko nie uzyskało niezależności ekonomicznej. Domniemywa się bowiem, iż dziecko niepełnoletnie pozostaje zależne od rodziców, natomiast w przypadku dziecka pełnoletniego jego zależność ekonomiczną ocenia sąd, ilekroć którekolwiek z rodziców zwróci się do sądu z żądaniem uznania, iż obowiązek utrzymania ustał.

Czym więc jest owa niezależność ekonomiczna? Próby jej zdefiniowania sąd kasacyjny podejmował wielokrotnie, określając ją m.in. jako stan, w którym „dziecko osiągnie status samowystarczalności ekonomicznej (*autosufficienza economica*), tj. otrzyma dochód odpowiedni do kwalifikacji zawodowych, biorąc pod uwagę normalne i konkretne warunki na rynku pracy”⁷.

Ocena, czy dziecko osiągnęło lub nie stan niezależności ekonomicznej, należy do wyłącznej właściwości sędziego rozpatrującego sprawę. Wśród kryteriów, które sędzia powinien brać pod uwagę, znajduje się ocena aspiracji dziecka, jego wykształcenia oraz aktualnej sytuacji na rynku pracy, ze szczególnym uwzględnieniem sektora, na który dziecko ukierunkowało swoje wykształcenie i specjalizację⁸. Z analizy orzeczeń sądu kasacyjnego wynika przede wszystkim obraz dyskrecjonalnej oceny sędziego i relatywnych kryteriów pozwalających ustalić, czy dziecko osiągnęło niezależność ekonomiczną, czy też stopień osiągniętej autonomii nawet w drodze działalności zawodowej nie pozwala na pełną samowystarczalność. Nie każde bowiem podjęcie przez dziecko działalności zarobkowej będzie tożsame z osiągnięciem przezeń niezależności ekonomicznej, a więc nie zawsze będzie wiązało się z ustaniem obowiązku utrzymania po stronie rodziców.

⁶ Zob. wyrok Cass. civ., sez. I, z 15 lipca 2010, n. 16612.

⁷ Cass. civ., sez. I, z 17 listopada 2006, n. 24498. W zakresie pojęcia niezależności ekonomicznej por. orzeczenie Cass. Civ., sez. I, z 19 marca 1984, n. 1862, które określa ją jako możliwość zaspokojenia w odpowiedni sposób własnych potrzeb oraz Cass. civ., sez. I, z 7 listopada 1981, n. 5874 i Cass. civ., sez. I, z 28 czerwca 1994, n. 6215, które ponadto określają, aby zaspokojenie własnych potrzeb było związane z właściwą pozycją (umiejscowieniem) dziecka na łonie społeczeństwa. Dalsze doprecyzowanie pojęcia znajduje się w orzeczeniu Cass. civ., sez. I, z 4 marca 1998, n. 2392, które stanowi, iż obowiązek utrzymania dziecka pełnoletniego ustaje, gdy osiągnie ono status samowystarczalności ekonomicznej (*autosufficienza economica*), tj. osiągnie dochód odpowiadający kwalifikacjom zawodowym w porównaniu z normalnymi i konkretnymi warunkami rynku pracy, bez odniesienia się do stopy życiowej rodziców.

⁸ Zob. Cass. civ., sez. I, z 3 kwietnia 2002, n. 4765; Cass. civ., sez. I, z 24 listopada 2004, n. 22214; Cass. civ., sez. I, z 11 lipca 2006, n. 15756.

Niezależność ekonomiczna a różne formy zatrudnienia

W wyroku z dnia 6 kwietnia 2009 r. sąd raz jeszcze podkreślił zasadę, iż obowiązek rodzica do dostarczania dzieciom środków utrzymania „nie ustaje automatycznie z osiągnięciem przez nie pełnoletności, lecz trwa dopóki nie osiągną niezależności ekonomicznej poprzez aktywność zawodową dającą konkretną możliwość niezależności...”⁹. Z powyższej zasady zdaniem sądu wynika, iż „wykonywanie pracy tymczasowej, ograniczonej w czasie, nie jest wystarczające, by uwolnić rodzica od obowiązku utrzymania, w danym przypadku nie można bowiem uznać, że osiągnięta została niezależność ekonomiczna, która wymaga, jak już wskazano, konkretnej perspektywy kontynuacji”. W przedmiotowej sprawie sąd przyznał zatem prawo do utrzymania dwóm dorosłym córkom, mimo iż obie ukończyły już studia wyższe i prowadziły działalność zawodową (choć o charakterze tymczasowym – przez rok, lub dorywczym – jako wolny zawód).

Także podjęcie pracy w charakterze praktykanta nie skutkuje ustaniem obowiązku utrzymania – praktyka zarówno pod względem treści stosunku, jak i warunków finansowych odróżnia się bowiem od typowych stosunków pracy i w takim przypadku, zdaniem sądu, należy wziąć pod uwagę wynagrodzenie dziecka¹⁰. Nawet wykonywanie pracy na podstawie umowy na czas nieokreślony nie gwarantuje ustania obowiązku utrzymania, gdyż sąd zawsze może uznać, iż praca ta nie jest adekwatna do aspiracji i zdolności dziecka. Sąd kasacyjny wyrokiem z dnia 27 czerwca 2011 r. uznał, iż będący na emeryturze ojciec jest zobowiązany do łożenia na utrzymanie 25-letniej córki, która pracuje na czas nieokreślony i ukończyła studia z zakresu księgowości. W przedmiotowej sprawie sąd orzekł, iż zatrudnienie (córka pracowała na pół etatu jako kelnerka) nie odpowiada wyuczonemu zawodowi i aspiracjom dziecka, a dochód w wysokości 650 euro nie może zostać uznany za gwarantujący niezależność ekonomiczną¹¹.

Należy zwrócić uwagę na pewną sprzeczność w orzecznictwie sądu kasacyjnego, który z jednej strony wielokrotnie rozstrzygał na korzyść dorosłych już dzieci, niejednokrotnie podejmujących różne formy zatrudnienia, z drugiej zaś strony podkreślał zasadę, iż jeśli raz zajdą przesłanki do ustania obowiązku utrzymania, nie może się on odnowić. Obowiązek ten zatem nie odnawia się, jeśli dziecko porzuciło podjętą działalność zawodową lub miała ona negatywny przebieg¹². Przesłanką ustania obowiązku jest zdaniem sądu

⁹ Cass. civ., sez. I, z 6 kwietnia 2009, n. 8227.

¹⁰ Cass. civ., sez. I, z 11 stycznia 2007, n. 407.

¹¹ Cass. civ., sez. I, z 27 czerwca 2011, n. 14123, [online] <<http://www.diritto.it/docs/5087460-anche-i-figli-che-lavorano-stabilmente-vanno-mantenuti-dai-genitori?source=1&tipo=news>>, dostęp 22.08.2011.

¹² Cass. civ., sez. I, z 5 sierpnia 1997, n. 7195.

m.in. wykazanie się przez dziecko zdolnością do samoutrzymania. Jak ocenia sąd zaistnienie takiej zdolności? – nie inaczej niż na podstawie wcześniej podejmowanego zatrudnienia. Obowiązek utrzymania ustaje wobec pełnoletniego dziecka, które – choć nie jest ekonomicznie samowystarczalne – w przeszłości podjęło zatrudnienie, „dowodząc w ten sposób odpowiedniej zdolności do samoutrzymania i skutkując ustaniem obowiązku utrzymania po stronie rodziców”¹³.

Podobnie w orzeczeniu z dnia 21 lutego 2007 r. sąd uznał, iż obowiązek taki wygasa, jeśli dziecko podjęło wcześniej pracę (nawet jeśli nie było przez to całkowicie samowystarczalne pod względem ekonomicznym), a następnie z niej zrezygnowało. Rezygnacja jest bowiem wyłącznym wyborem dziecka, który nawet jeśli pociąga za sobą faktyczne pozbawienie go środków utrzymania, nie może spowodować odnowienia obowiązku utrzymania, gdyż jego przesłanki już ustały. Sprawa dotyczyła 27-letniego syna z dyplomem księgowego, który wykonywał pracę przez około rok, a następnie z niej zrezygnował¹⁴. Natomiast w wyroku z dnia 22 listopada 2010 r. wystarczającą przesłanką dla sądu do uznania, iż obowiązek utrzymania ustał, było wykonywanie przez pełnoletnie dziecko pracy na czas określony¹⁵.

Kryterium pracy „adekwatnej”

Najbardziej problematyczne kryterium dotyczy wymogu, aby dziecko wykonywało pracę „adekwatną” do swojego wykształcenia i aspiracji. Nadinterpretacja tego pojęcia przez sądy prowadzi do absurdalnych niekiedy rozstrzygnięć, na mocy których mimo posiadania zatrudnienia 30-letnie dzieci nadal otrzymują środki utrzymania od swych rodziców.

Przykładem takiego orzeczenia jest wyrok z dnia 3 kwietnia 2002 r., w którym sąd apelacyjny w Neapolu, a następnie sąd kasacyjny przyznały prawo do utrzymania 28-letniemu synowi, który ukończył studia prawnicze, jest współnikiem i zarządcą w spółce, a także współwłaścicielem funduszu inwestycyjnego. Mimo posiadanego zatrudnienia oraz majątku, zdaniem sądu nie osiągnęło on nadal niezależności ekonomicznej. W uzasadnieniu swej decyzji sąd odniósł się do przytoczonych już wyżej kryteriów, takich jak ocena aspiracji dziecka, jego możliwości, wykształcenia oraz aktualnej sytuacji na rynku pracy, ze szczególnym uwzględnieniem sektora, na który ukierunkowało ono swoje wykształcenie. Na podstawie tych kryteriów sąd orzekł,

¹³ Cass. civ., sez. I, z 7 lipca 2004, n. 1247.

¹⁴ Cass. civ., sez. I, z 21 lutego 2007, n. 4102.

¹⁵ Cass. civ., sez. I, z 22 listopada 2010 r. n. 23590. Brak jednolitej linii orzeczniczej rysuje się wyraźnie, jeśli rozpatrzmy to orzeczenie w porównaniu z wyrokiem z 6 kwietnia 2009 r. n. 8227 czy też wyrokiem z 27 czerwca 2011 r. n. 14123, omówionymi powyżej.

iż „nie można przypisać winy dziecku, które odmawia podjęcia pracy nieadekwatnej do jego specyficznego przygotowania, postaw i efektywnych zainteresowań, przynajmniej w limitach czasowych, w których te aspiracje mają rozsądną szansę się zrealizować oraz pod warunkiem, że ta postawa odmowy jest spójna z warunkami ekonomicznymi rodziny”¹⁶. W przedmiotowej sprawie sąd uznał więc za uzasadnione prawo dziecka do utrzymania, biorąc pod uwagę, iż oboje rodzice wykonują pracę o podniosłych charakterze, a dziecko ma prawo do dalszego kształcenia się, by w perspektywie uzyskać zawód odpowiadający jego potencjałowi i aspiracjom. W ocenie okoliczności sprawy sąd uzasadnił bowiem, iż 28-letni absolwent prawa nadal kształci się w celu przygotowania się do wybranego przez siebie zawodu.

Kryterium wieku

Kolejnym kryterium ustania obowiązku utrzymania pełnoletniego dziecka jest osiągnięcie przez nie wieku, na podstawie którego można przypuszczać, iż jest ono zdolne samo się utrzymać. Również to kryterium, które potwierdza włoska doktryna¹⁷, bywa różnie interpretowane i stosowane przez sądy.

Dla przykładu: wyrokiem z dnia 31 grudnia 2001 sąd apelacyjny w Perugii stwierdził ustanie obowiązku utrzymania dwóch pełnoletnich córek (32 i 34 lata). Sąd ten uzasadnił swoją decyzję przekroczeniem pewnego limitu wieku, powyżej którego „utrzymanie przekształca się w nadużycie” (dosłownie *parassitismo* – ‘pasożytnictwo’). Jednakże sąd kasacyjny wyrokiem z dnia 1 grudnia 2004 r.¹⁸ podważył powyższe orzeczenie i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania. Jak sąd uzasadnił tą decyzję? Przede wszystkim podkreślił znaną już zasadę, iż obowiązek utrzymania nie ustaje z ukończeniem przez dziecko 18 roku życia, lecz w momencie uzyskania niezależności ekonomicznej. Skrytykował tym samym decyzję sądu apelacyjnego, twierdząc, iż nie można ustalić abstrakcyjnego terminu dla ustania obowiązku utrzymania – tak jak to uczynił sąd apelacyjny – wraz z upływem określonego terminu od daty uzyskania pełnoletności (upływ którego skutkowałby ustaniem obowiązku utrzymania jako stanowiącego nadużycie tego prawa).

Zakaz ustalania abstrakcyjnego terminu dla ustania obowiązku (jak np. limit wieku) sąd kasacyjny podkreślał wielokrotnie. Sąd apelacyjny we Flo-

¹⁶ Cass. civ., sez. I, z 3 kwietnia 2002, n. 4765, [online] <http://www.diritto.it/sentenze/magistratord/cass_4765_2002.html>, dostęp 22.08.2011.

¹⁷ Zob. R. Rossi, *Il mantenimento dei figli*, Milano 2005, s. 37.

¹⁸ Cass. civ., sez. I, z 1 grudnia 2004, n. 22500, [online] <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=2398>>, dostęp 22.08.2011.

rencji w wyroku z dnia 20 grudnia 2002 r. powołał się na wiek dziecka jako jedną z przesłanek ustania obowiązku utrzymania (sprawa dotyczyła 27-latkę, który ukończył już studia wyższe), lecz sąd kasacyjny w cytowanym już wyroku z dnia 21 lutego 2007 r. odwołał tę decyzję. Podobnie stało się, gdy sąd w Trieście przyznał prawo utrzymania pełnoletniej studentce tylko do czasu ukończenia przez nią 26 lat – limitu ustalonego przez sąd na podstawie normalnego czasu trwania studiów na danym kierunku (ok. 24–25 roku życia) oraz późniejszego znalezienia zatrudnienia (ok. 26 roku życia). Także w tym przypadku sąd kasacyjny orzekł jak powyżej – ustalenie limitu jest niemożliwe i sprzeczne z art. 147 włoskiego kodeksu cywilnego¹⁹.

Ciężar dowodu

W kwestii ciężaru dowodu orzecznictwo sądu kasacyjnego jest dość zgodne (choć bywa niekiedy mylnie interpretowane przez doktrynę). To zagadnienie o tyle problematyczne, iż zgodnie z obowiązującymi zasadami ciężar udowodnienia istnienia bądź ustania zależności ekonomicznej pełnoletniego dziecka spoczywa na zainteresowanym rodzicu. Zasada ta była wielokrotnie powtarzana przez sąd kasacyjny: „osiągnięcie niezależności ekonomicznej powoduje wygaśnięcie zobowiązania *ex lege* (*fatto estintivo di una obbligazione*), toteż rodzic, który twierdzi, iż ustało prawo dziecka do utrzymania, musi wykazać, że dziecko stało się autonomiczne i samowystarczalne, nie zaś drugi rodzic (lub dziecko) wykazać trwanie stanu zależności ekonomicznej”²⁰. Tę linię orzeczniczą sąd utrzymał również w wyrokach z dnia 3 kwietnia 2002 r.²¹, 1 grudnia 2004 r., 7 kwietnia 2006 r.²²

Zawiniony brak niezależności

Jeśli brak niezależności ekonomicznej wynika z winy dziecka, sąd również orzeka o ustaniu obowiązku utrzymania. Winę można przypisać dziecku w sytuacji, gdy bezzasadnie odmawia wykonywania pracy, wykazuje po-

¹⁹ Cass. civ., sez. I, z 7 kwietnia 2006, n. 8221.

²⁰ Cass. civ. sez I, z 2 września 1996, n. 7990. Podobnie Cass. civ., sez. I, z 29 grudnia 1990, n. 12212, Cass. civ. sez. I, z 26 stycznia 1990, n. 475.

²¹ Cass. civ. sez I, 3 kwietnia 2002 r. n. 4765. Dostępne [online] <<http://www.altalex.com/index.php?idstr=20&idnot=4382>>, dostęp 21.08.2011. Ciężar dowodu spoczywa na tym z rodziców, który twierdzi, iż obowiązek dostarczenia środków utrzymania ustał, nie zaś na dziecku, które w takim wypadku musiałoby dowodzić, iż nadal znajduje się w stanie zależności ekonomicznej.

²² Cass. civ. sez I, z 1 grudnia 2004, n. 22500; z 7 kwietnia 2006, n. 8221. Obowiązek utrzymania trwa „dopóki rodzic zainteresowany nie dostarczy dowodu” osiągnięcia przez dziecko niezależności.

stawę bierności w poszukiwaniu pracy odpowiadającej jego zdolnościom, odmawia okazjom, które są mu oferowane, porzuca bez usprawiedliwionych powodów miejsce pracy²³. Ocena winy dziecka opiera się na analizie okoliczności – sąd bierze pod uwagę, czy dziecko, mimo iż rodzice stworzyli mu niezbędne (i wystarczające) warunki do ukończenia podjętych studiów i uzyskania tytułu niezbędnego do wykonywania wybranego zawodu, nie umiało skorzystać z powodu nieuzasadnionego zaniedbania lub wolnego (lecz dyskusyjnego) wyboru z oferowanych mu szans lub też nie było w stanie osiągnąć samowystarczalność ekonomiczną z własnej winy (*per propria culpa*)²⁴.

Każdorazowo jednak ciężar dowodu, iż dziecko – mimo najlepszych starań rodziców – nie osiągnęło niezależności ekonomicznej z własnej winy, spoczywa na rodzicu. Zasada ta jest w praktyce niezwykle trudna do zrealizowania, szczególnie w przypadku dzieci dorosłych, które od wielu lat pozostają na utrzymaniu rodziców. Wiąże się to z faktem, iż we Włoszech nie istnieją granice wieku ani limit trwania studiów wyższych – stąd też trudno jest udowodnić winę dziecku, które przedłuża czas studiów z 5 do niekiedy 15 lat (w orzecznictwie znane są takie przypadki – sąd kasacyjny w wyroku z dnia 30 sierpnia 1999 r. orzekł o ustaniu obowiązku utrzymania wobec 35-letniego syna, który od ponad 15 lat studiował na uniwersytecie medycyny, nie kończąc studiów i nie poszukując pracy²⁵). Nie zawsze jednak będziemy mieli do czynienia z tak skrajnymi przypadkami – zdarzają się bowiem sytuacje, iż dziecko będące na utrzymaniu rodziców kończy jedno studia i zaczyna kolejne – tym samym przedłużając znacznie czas swej zależności ekonomicznej od rodziców, którzy są zobowiązani do jego utrzymania²⁶.

Wnioski

Jak wynika z powyższych przykładów, wprowadzenie zasady, iż dziecko pełnoletnie uzyskuje niezależność, gdy podejmie zatrudnienie adekwatne do jego zdolności, ambicji oraz sytuacji materialnej rodziny, wprowadza nierówność w sytuacji dzieci zamożnych i wysoko wykwalifikowanych rodziców oraz tych, które nie miały takiego szczęścia. Sędzia bowiem, opierając się na tak zdefiniowanych kryteriach, przyzna dziecku z rodziny lepiej sytuowanej więcej czasu na znalezienie zatrudnienia odpowiadającego jego aspiracjom, natomiast pozostali powinni się zadowolić jakąkolwiek posadą. Prowadzi to

²³ Cass. civ., sez. I, z 1 grudnia 2004, n. 22500.

²⁴ Cass. civ., sez. I, z 7 kwietnia 2006, n. 8221.

²⁵ Cass. civ., sez. I, z 30 sierpnia 1999, n. 9109.

²⁶ Por. Cass. civ., sez. I, z 10 listopada 2010 – 26 stycznia 2011, n. 1830, [online] <<http://www.altalex.com/index.php?idstr=321&idnot=51505>>, dostęp 23.08.2011.

do paradoksalnej sytuacji, w której „problem” ze znalezieniem pracy (jednakże „odpowiedniej do aspiracji”) mają dobrze wykształcone dzieci bogatych rodziców, pozostające na ich utrzymaniu do ukończenia 30, a niekiedy i 35 roku życia²⁷. Dzieci takie nazywane są *bamboccioni*, co można przetłumaczyć jako ‘duże dzieci’.

Bamboccioni stały się problemem społecznym i prawnym we Włoszech, a nawet przedmiotem wystąpień włoskiego ministra R. Brunetta. Jak zaznaczają M. Berruti i G. Facchini²⁸, sąd doprowadzając do sytuacji, że emeryci muszą nadal utrzymywać swoje 30-, a nawet 40-letnie dzieci, nie bierze pod uwagę kryzysu ekonomicznego ani tego, iż w obecnej sytuacji rynkowej dziecko powinno dążyć do jak najszybszego uniezależnienia się od rodziców, podejmując taką pracę, jaką uda mu się znaleźć, a ewentualnie w następnej kolejności poszukiwać zatrudnienia odpowiadającego jego aspiracjom. Sytuacje takie prowadzą do wypaczenia roli pokoleń.

Być może rozwiązaniem problemu byłoby wprowadzenie limitu wieku – bądź w oparciu o kryterium średniego czasu trwania studiów (jak już to próbowały czynić niektóre sądy), bądź np. 30 roku życia, powyżej którego istniałoby domniemanie osiągnięcia niezależności ekonomicznej przez dziecka. Z pewnością jednak – co podkreśla również G.E. Gassani²⁹ – konieczne jest przerwienie ciężaru dowodów z rodzica, który wielokrotnie nie jest w stanie udowodnić osiągnięcia niezależności lub winy za jej brak po stronie pełnoletniego dziecka właśnie na to dziecko, a nawet wprowadzenie domniemanie winy dziecka, gdy nie kończy ono studiów w normalnym terminie lub też po ukończeniu nauki odmawia podjęcia zatrudnienia, choćby nie było ono spełnieniem jego aspiracji.

Summary

Adult child's right to maintenance in the practice of Italian courts

Keywords: maintenance obligation, parents, adult child, jurisprudence, Italy.

The aim of this article is to present how the provisions of the Italian Civil Code regarding the obligation of parents to maintain the child, are being implemented in practice in the sentences of Italian courts.

²⁷ Por. chociażby omówiony już wyrok Cass. civ., sez. I, z 3 kwietnia 2002, n. 4765.

²⁸ M. Berruti, G. Facchini, *I “bamboccioni” nella prospettiva giuridica e psicosociale, appunti per la comprensione del fenomeno*, [online] <http://www.minoriefamiglia.it/\download/bamboccioni_facchini_berruti.PDF>, dostęp 21.8.2011.

²⁹ Por. G.E. Gassani, *Komunikat prasowy z 8 września 2008*, [online] <http://www.ami-avvocati.it/comunicati_stampa/2008-09-08_bamboccioni_ok.pdf>, dostęp 21.08.2011.

The reference point for the foregoing analysis will be the article 147 of the Italian Civil Code and its interpretation, provided by the doctrine and the Italian Supreme Court of Cassation (Suprema Corte di Cassazione). The controversy arises as the courts often grant the right to maintenance even to thirty- or forty-year old children. This cannot lead in fact to positive economical or social changes, resulting in the appearance in Italy of a growing number of *bamboccioni* – so-called boomerang kids.